

Пестушко Валерій Юрійович,
кандидат географічних наук, доцент
Дудник Іван Миколайович,
доктор географічних наук, професор
Сайчук Віктор Степанович,
кандидат географічних наук, доцент

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, e-mail:
pestushko54@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8812-0557
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна,
ORCID ID: 0000-0002-6565-158X.
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Мета дослідження полягає у визначенні сучасних особливостей міжнародного туризму в контексті викликів, яких він зазнав упродовж останніх років; виявлені масштабів змін, що відбулися в міжнародному туризмі та ймовірних сценаріїв його подальшого розвитку у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Методика дослідження базується на опрацюванні аналітичних матеріалів з різних джерел, а також на застосуванні наукових методів аналізу та синтезу репрезентативних статистичних даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). Такі дані були побудовані у вигляді динамічних рядів, що дозволило ефективно використати метод порівняння, а також графічний метод зображення, узагальнення та подальше прогнозування розвитку міжнародного туризму.

Результати. Встановлено, що від початку другої половини 20-го століття розвиток міжнародного туризму супроводжувався закономірною зміною періодів зростання та уповільнення, а також кризовими явищами. Подібні обставини в цілому корелювали передусім із глобальними соціально-економічними і політичними потрясіннями суспільства. Проте найбільша криза, яких зазнавав світовий туризм від початку своєї історії в середині 19 століття, відбулася у 2020-2021 рр. і була спричинена пандемією COVID-19. Попри поширене у недавньому минулому уявлення щодо здатності туризму до швидкого відновлення, повернення міжнародного туризму до рівня 2019 року відбуватиметься упродовж щонайменше 5-7 років.

Наукова новизна. Узагальнено статистичні дані щодо потоків міжнародного туризму більш як за 60-річний період спостереження. Виявлено циклічний розвиток міжнародного туризму, періоди його спаду на зростання.

Практична значимість. Отримані результати можна використати для розробки стратегії розвитку міжнародного туризму як у глобальному, так і в регіональному масштабі. Крім того, методика дослідження може бути використана в освітній діяльності при підготовці фахівців за спеціальністю «туризм».

Ключові слова: міжнародний туризм, міжнародні туристичні прибуття, темпи приросту туристичних прибуттів, циклічний розвиток, пандемія COVID-19, криза, туристичні регіони.

Pestushko Valeriy Yuriyovich,
candidate of geographic science, associate professor
Dudnyk Ivan Mykolayovych,
Doctor Of Geographic Science, Professor
Saichuk Victor Stepanovych,
candidate of geographic science, associate professor

National Aviation University, Kyiv, Ukraine, e-mail:
pestushko54@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8812-0557
National Aviation University Kyiv, Ukraine, Orcid Id: 0000-0002-6565-158X
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGE

The purpose of the study is to determine the modern features of international tourism in the context of the challenges it has experienced in recent years; revealed the scale of changes that have taken place in international tourism and probable scenarios of its further development in the short-term and long-term perspective.

The research methodology is based on the processing of analytical materials from various sources, as well as on the application of scientific methods of analysis and synthesis of representative statistical data of the World Tourism Organization (UNWTO). Such data were constructed in the form of dynamic series, which made it possible to effectively use the method of comparison, as well as the graphic method of representation, generalization and further forecasting of the development of international tourism.

The results. It was established that from the beginning of the second half of the 20th century, the development of international tourism was accompanied by a natural change of periods of growth and deceleration, as well as crisis phenomena. Such circumstances were generally correlated primarily with the global socio-economic and political upheavals of society. However, the biggest crisis experienced by world tourism since the beginning of its history in the middle of the 19th century took place in 2020-2021 and was caused by the COVID-19 pandemic. Despite the widespread perception in the recent past about the ability of tourism to quickly recover, the return of international

tourism to the level of 2019 will take at least 5-7 years.

Scientific novelty. Statistical data on flows of international tourism for more than 60 years of observation are summarized. Cyclical development of international tourism, periods of its decline to growth have been revealed.

Practical significance. The obtained results can be used to develop a strategy for the development of international tourism both on a global and regional scale. In addition, the research method can be used in educational activities when training specialists in the specialty "tourism".

Key words: international tourism, international tourist arrivals, growth rates of tourist arrivals, cyclical development, COVID-19 pandemic, crisis, tourist regions.

Постановка проблеми. За оцінками Всесвітньої туристичної організації та Всесвітньої Ради з подорожей та туризму, міжнародний туризм є однією найдинамічніших галузей світової економіки, в якій він відіграє помітну роль. Інколи таке ствердження сприймають як доведений факт безупинного багаторічного зростання цієї галузі. Насправді, сказане означає, що основні показники, за якими традиційно визначають розвиток міжнародного туризму схильні до частих змін. І ці зміни можуть мати як позитивні наслідки, так і негативні. Саме останні, спричинені пандемією COVID-19, кардинально змінили динаміку процесів, що відбуваються в міжнародному туризмі упродовж кількох останніх років і у черговий раз засвідчили, що міжнародний туризм вимагає по суті безперервного (щорічного, щомісячного) моніторингу та аналізу його результатів з боку наукової спільноти. Лише за таких умов можливою є адекватна оцінка суспільної ролі міжнародного туризму. І тільки тоді можна очікувати, що прогнози щодо майбутнього міжнародного туризму справдяться, а запропоновані практичні рекомендації будуть реалізовані в життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародному туризму присвячені численні публікації. Передусім варто згадати різноманітні електронні версії матеріалів UNWTO [11]. Серед таких особливе місце посідають підсумкові річні огляди (UNWTO Tourism Highlights), а також регулярні майже місячні звіти під назвою Барометр туризму (UNWTO World Tourism Barometer). Досить інформативними є й інші видання, що час від часу оновлюються, як от Компендіум статистики туризму (Compendium of Tourism Statistics) та Щорічник статистики туризму (Yearbook of Tourism Statistics). Нещодавно на сайті UNWTO з'явилася дуже корисна веб-сторінка – інформаційна панель туристичних даних (The UNWTO Tourism Data Dashboard), де можна знайти статистичні дані та інформацію про ключові показники міжнародного туризму на глобальному, регіональному та національному рівнях [10].

Значний доробок у дослідженні різних аспектів міжнародного туризму належить також вітчизняним ученим. Так, окремі проблемні питання міжнародного туризму, у тому числі й вплив пандемії COVID-19 на туризм розглядали у своїх працях Любіцева О.О., Смирнов І.Г. [6,9], Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. [7], Божидарнік Т.В. [2], Ковальська Л.В., Чорна Л.В., Щука Г.П., Польова Л.В., Михайлюк В.В. [5] та інші [1,3,4,8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Швидкоплинність процесів, що відбуваються в міжнародному туризмі та значна амплітуда коливань показників, які свідчать про його мінливість, вимагають подальших наукових досліджень. Тим більше, що у багатьох публікаціях наведено розрізнені дані, які до того ж швидко застарівають і, як наслідок, зроблені узагальнення нерідко втрачають свою актуальність.

Постановка завдання. Дослідити на основі сучасних даних особливості міжнародного туризму, зумовлені викликами, яких він зазнав упродовж останніх років, виявити масштаби змін, що відбулися в міжнародному туризмі та ймовірні сценарії його подальшого розвитку у короткостроковій та довгостроковій перспективі з урахуванням досвіду минулих десятиліть статистичних спостережень.

Виклад основного матеріалу. Серед показників, які зазвичай використовуються для аналізу загальної ситуації в міжнародному туризмі найпоширенішими є туристичні прибуття. Типовим є показник міжнародних туристичних прибуттів за рік, що за даними UNWTO майже безперервно зростають упродовж багатьох десятиків років від середини минулого століття.

Так, наприклад, в 1950 р. кількість туристичних прибуттів у світі становила лише 25 млн. Натомість у 2019 р. міжнародні туристичні прибуття у світі досягли 1,5 млрд. Здавалось б, очевидно, міжнародний туризм зробив величезний крок уперед і далі слід очікувати аналогічних успіхів. Однак слід зазначити, що аналіз динаміки туристичних прибуттів в абсолютних цифрах хоча й відображає зміни в міжнародному туризмі (здебільшого позитивні), усе ж таки не дає повноцінного уявлення про його розвиток. Адже історія міжнародного туризму за попередні десятиліття свідчить про неодноразові «злети» і «падіння» цієї галузі.

Подібні коливання загалом є цілком закономірними, оскільки туризм розвивається циклічно.

Це означає, що у розвитку міжнародного туризму, подібно до інших галузей економіки, досить чітко простежується неодноразове повторення періодів підйому і спаду. Це практично не помітно при аналізі динаміки кількості туристичних прибуттів, але можна спостерігати через зміни у щорічних темпах приросту кількості туристичних прибуттів. Періоди зростання темпів розвитку туризму чергуються з періодами уповільнення розвитку світового туризму. Загалом такі періоди утворюють цикли різної тривалості – до 5 років і 7-11 років (Рис.1.).

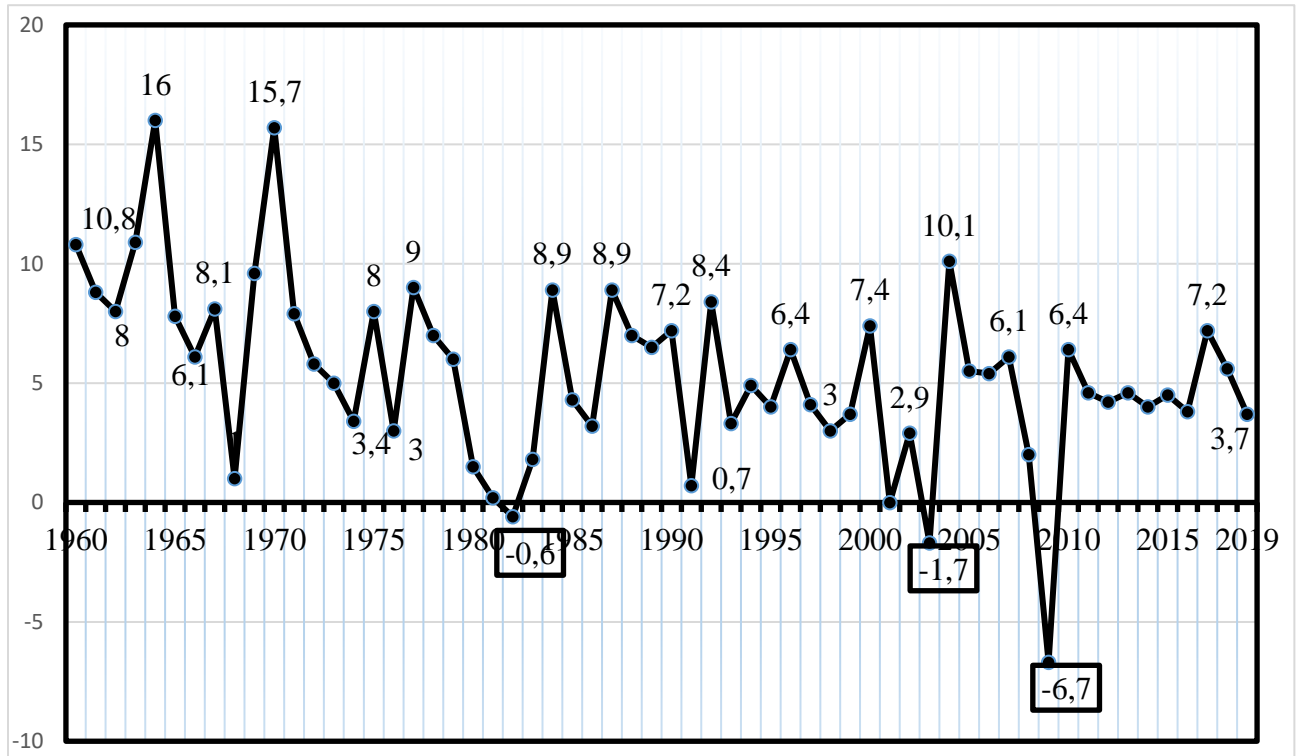

Рис. 1. Циклічний розвиток міжнародного туризму (темпи приросту туристичних прибуттів у світі, %)

Причин циклічного розвитку чимало, але найчастіше це зумовлено стресовими змінами у світовій економіці, спалахом небезпечних для здоров'я та життя людей епідемій, глобально значимими політичними процесами та природними катаклізмами. Звернемо увагу, що до 2020 р. від'ємні значення темпів приросту, які можна розглядати як кризові явища і свідчення тимчасового припинення розвитку міжнародного туризму спостерігалися лише три рази: у 1982 р. (-0,6% через глобальну економічну кризу), у 2003 р. (-1,7% через військові дії США в Іраку та глобальну небезпеку атипової пневмонії, що поширилася з Китаю). Найбільшої кризи міжнародний туризм зазнав у 2009 р., коли зниження темпів приросту туристичних прибуттів сягнуло відмітки -6,7%. Причиною стала чергова світова фінансова криза, а також епідемія так званого свинячого грипу (H1N1), що поширилася з Мексики та США.

Наступні десять років для міжнародного туризму були періодом безперервного стійкого зростання. Так, з 2010 по 2019 р. загальна кількість прибуттів щорічно зростала в середньому на 4-5%. Причому кількість міжнародних прибуттів зростала в усіх регіонах.

Основна роль в успішному розвитку міжнародного туризму за період 2010-2019 рр. належала Азійсько-Тихоокеанському регіону (АТР), де середньорічні темпи приросту туристичних прибуттів перевищили 6% (6,3%). Близько 5% (4,7%) вони становили в Європі, яка дещо випередила Америку (4,3%). Найповільніше міжнародний туризм у цей період розвивався в Африці (3,7%) і особливо на Близькому Сході (1,7%).

Як наслідок, у 2019 р. чисельність міжнародних туристичних прибуттів у світі досягли майже 1,5 млрд. Рейтинг регіонів за в'їзними туристичними потоками виглядав так: Європа 744 млн; АТР – 362 млн; Америка – 219 млн; Африка – 70; Близький Схід – 65 млн прибуттів. При цьому понад половину усіх світових міжнародних прибуттів (51%) продовжувало припадати на Європу. Чверть туристичних прибуттів було зареєстровано в АТР, ще 15% – на Америку. Найменші туристичні потоки мали місце в Африці та на Близькому Сході – 5% і 4% відповідно.

Топ-десятка найпопулярніших у міжнародних туристів країн у 2019 р. була представлена трьома регіонами з п'яти. Це передусім Європа, де розташовано понад половину провідних туристичних країн світу. Світові лідери, що посідали перші два місця – Франція (89 млн прибуттів) та Іспанія (83 млн.). Ще одна європейська країна – Італія – замикає першу п'ятірку (65 млн). Далі – Туреччина (6-е місце, 51 млн), Німеччина (9-е місце, 40 млн) і Великобританія (10-е місце, 39 млн). До найпопулярніших країн світу належали також США – 3-е місце, 79 млн прибуттів і ще одна американська країна – Мексика (7-е місце 45 млн). В АТР також є дві країни, що користуються величезним попитом у міжнародних туристів – Китай (4-е місце, 66 млн) і Таїланд (8-е місце, 40 млн). В цілому на зазначену десятку країн припадало 40% загальносвітового обсягу міжнародних туристичних прибуттів [11].

Стабільне зростання міжнародного туризму мало суттєві економічні наслідки. Адже туризм став однією з найважливіших експортних статей світової економіки, посівши третє місце після експорту палива та хімічної продукції. У 2019 році експортні доходи від туризму перевищували 1,7 трлн дол США, що еквівалентно 28% світової торгівлі послугами та 7% загального експорту товарів і послуг [10].

Рейтинг регіонів за доходами від міжнародного туризму у 2019 р. дещо відрізнявся від рейтингу за туристичними прибуттями, оскільки тут аутсайдером була Африка. Найбільші доходи від туризму отримала Європа – 38,9% від загальносвітового обсягу. АТР одержав майже 30% (29,9%) обсягу. Більше 1/5 (23,1 %) припадало на Америку. Аутсайдерами стали Близький Схід (5,5%) і Африка (2,6%).

Топ-десятка країн, що отримали найбільші доходи від міжнародного туризму помітно відрізнялася від переліку найпопулярніших у міжнародних туристів країн. У рейтингу за доходами від туризму змінилися як місця країн, так і склад країн. 1. США (239 млрд дол США); 2. Іспанія (80); 3. Франція (71); 4. Таїланд (64); 5. Великобританія (58); 6. Італія (52); 7. Японія (49); 8. Австралія (48); 9. Німеччина (42); 10. Макао, Китай (41) [11].

Навіть наприкінці чергового, 2019 р., напевно ніхто б не надав песимістичні прогнози щодо найближчого майбутнього міжнародного туризму. Проте незабаром мало місце низка негативних явищ. Серед таких невизначеність навколо Brexit, геополітична та соціальна напруженість, а також уповільнення світової економіки і крах всесвітньо відомого туроператора Thomas Cook. Усе це спричинило уповільнення зростання у 2019 році порівняно з темпами двох попередніх років (2017-2018). Це уповільнення торкнулося головним чином економічно розвинених країн, особливо Європи та АТР.

Тим не менш, на 2020 р. прогнозувалося зростання міжнародного туризму на 3-4%. Очікувалося, що цьому сприятиме зокрема така спортивна подія як Літні Олімпійські ігри в Токіо, а також значима подія, як Expo 2020 Dubai (розпочатися мала у жовтні 2020 р., але через пандемію була перенесена на 2021 р.). Однак усі ці сподівання були буквально вщент зруйновані черговою пандемією. Вона так само зародилася в Китаї, одержала назву коронавірус (Covid-19). Перші випадки коронавірусу були зареєстровані ще у грудні 2019 р. Однак офіційно про настання пандемії Всесвітня організація здоров'я (ВОЗ) оголосила лише 11 березня 2020 р. За можливими наслідками цю пандемію фахівці ВОЗ на початку порівнювали з епідемією 2003 р. Проте незабаром стало очевидно, що коронавірус матиме масштабніший вплив на людство.

Попри заяви щодо початку спаду пандемії в її осередку – в Китаї, коронавірус продовжував стрімко поширюватися і забирати життя в інших країнах та регіонах світу, створюючи реальну загрозу не лише місцевим жителям, але й мандрівникам. З огляду на це, у світі відбулося безпрецедентне глобальне обмеження на подорожі та закриття державних кордонів. Це безперечно не могло не вплинути на індустрію туризму, яка почала нести величезні втрати.

Ситуація кардинально змінилася уже на початку 2020 р. Лише у перший місяць цього року показники приросту міжнародних туристичних прибуттів були позитивними. Натомість у подальшому спостерігалась стрімке падіння міжнародних туристичних прибуттів. У березні 2020 р., коли офіційно було оголошено пандемію, кількість туристичних прибуттів впала майже на 55% проти попереднього року. Антирекорд був поставлений у квітні 2020 р., коли падіння міжнародних туристичних прибуттів проти 2019 р. сягнули 97%. Загалом же у 2020 р. міжнародний туризм пережив найглибшу у своїй історії кризу – річна кількість міжнародних прибуттів впала на 72%, тобто з 1,5 млрд до близько 400 млн. (Рис.2.). Тим самим міжнародний туризм повернувся до рівня 30-річної давності.

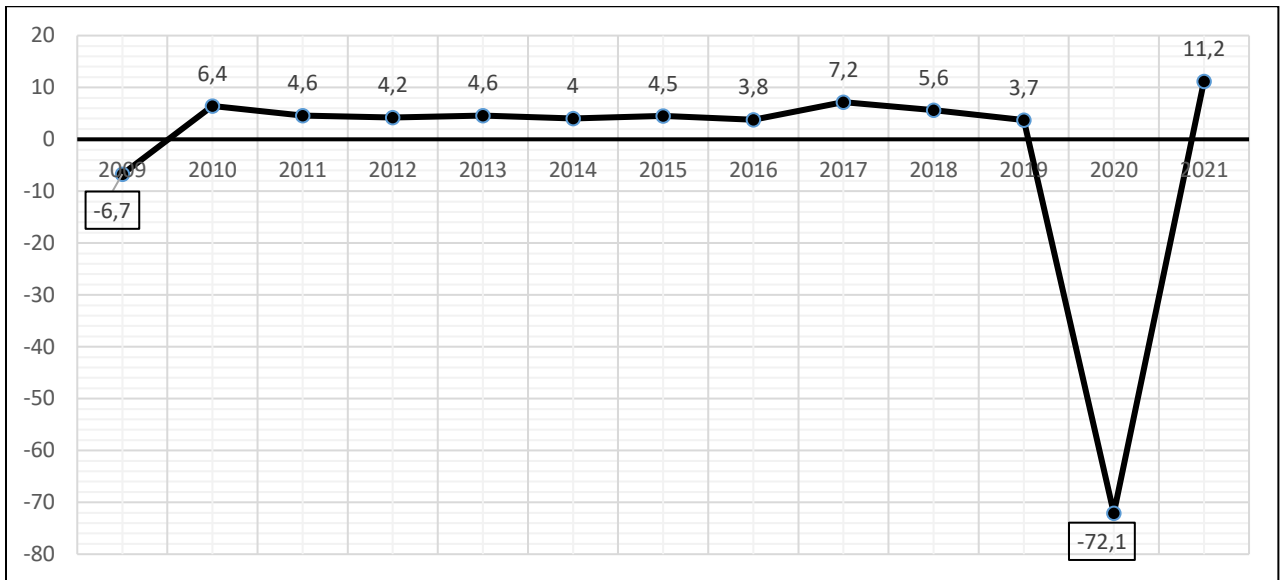

Рис.2. Найбільші кризи у міжнародному туризмі 21 столітті (падіння темпів приросту прибуттів, %)

Очікувано найбільше постраждав у 2020 р. міжнародний туризм в АТР. Адже саме там спалахнув COVID-19 і чимало раніше популярних у туристів напрямків залишалися повністю закритими. Темпи зниження туристичних прибуттів тут становили 84% (-84%). Колосальні втрати мали також і Африка з Близьким Сходом, де темпи зниження туристичних прибуттів збіглися і склали -73% у кожному з цих регіонів. Не набагато краще була ситуація в Європі та Америці, де темпи зниження також збіглися: -68% у кожному з цих регіонів.

Проблема загострювалася тим, що у зоні реальної загрози з боку пандемії Covid-19 опинилися провідні туристичні дестинації світу, що власне й визначають рівень розвитку міжнародного туризму. Так збитки в туризмі США досягли 156 млрд. Також серед основних постраждалих – Іспанія (76 млрд) і Таїланд (59 млрд). Крім них помітних втрат зазнали Японія (44), Німеччина (42), Австралія (31), Італія (27), Франція (26), а також Макао (25) і Великобританія (20 млрд дол США) [11].

Втім економіка більшості цих держав, які належать до економічно розвинутих диверсифікована і туризм у ній не відіграє провідної ролі. Його частка зазвичай становить лише 5 – 7 % від ВВП. Натомість окремі країни, що розвиваються, які в економіці покладаються передусім або виключно на індустрію туризму, зазнали величезних втрат у доходах. Аруба наприклад, отримувала від цієї галузі 68% ВВП, Мальдіви – понад 50%, Сейшели – 42% тощо. Не випадково саме деякі острівні туристичні напрямки (Мальдіви, Сейшели чи Шрі-Ланка) після послаблення карантинних заходів одними з перших почали відкриватися для закордонних туристів і приймати гостей, тим самим підтримуючи на плаву свою економіку. Але й такі континентальні країни, як Хорватія (25% ВВП), Чорногорія (31%), Таїланд чи Марокко (12%) значною мірою залежать від того, наскільки багато туристів із-за кордону до них прийдуть.

Чимало дослідників сподівалося, що у 2021 р. ситуація почне швидко виправлятися. Адже чимало країн світу успішно проводили вакцинацію свого населення, кордони поступово відкривалися, а повітряне сполучення ставало усе інтенсивніше. Й справді, з літа 2021 р. відновлення міжнародних подорожей почало поступово прискорюватися. Однак на кінець 2021 р. ситуація знову погіршилася на тлі спалаху нового різновиду COVID-19, який одержав назву Omicron. Як наслідок, темпи міжнародних туристичних прибуттів у 2021 р. хоча й були позитивними (+4%), виявилися на 69% нижче рівня до пандемії, тобто 2019 р. Звертає на себе увагу той факт, що на противагу іншим туристичним регіонам в АТР у 2021 р. темпи прибуттів продовжували падати і на за результатами року сягнули 93% ! Інакше кажучи, міжнародний туризм у цьому році майже припинив своє існування.

З лютого 2022 р. знову намітилась позитивна тенденція щодо відновлення міжнародних туристичних подорожей. І за результатами року міжнародний туризм показав навіть вищі результати, ніж очікувалося, завдяки зняттю або послабленню обмежень на подорожі у великій кількості країн. У 2022 р. було здійснено уже понад 900 мільйонів міжнародних туристичних

подорожей, що приблизно вдвічі більше, ніж у 2021 р. Однак темпи приросту прибуттів усе ж такі виявилися на 37% меншими, ніж у 2019 р. Глобальне відновлення міжнародного туризму у 2022 р. відбувалось не рівномірно у різних регіонах. Найповільніше відновлення спостерігалось в АТР, де відновилося лише 23% від туристичних прибуттів проти обсягів 2019 р. В усіх інших регіонах ситуація набагато краще.

UNWTO припускає, що у 2023 р. міжнародний туризм продовжить своє відновлення і за сприятливих умов кількість міжнародних туристичних подорожей складатиме за найгіршим сценарієм 80%, а за найоптимістичнішим дорівнюватиме 95% від рівня 2019 р. На думку експертів UNWTO, важливим кроком для відновлення міжнародного туризму є нещодавнє скасування пов'язаних із COVID-19 обмежень на подорожі в Китаї, найбільшому світовому ринку виїзних поїздок у 2019 р. У короткостроковій перспективі відновлення подорожей з Китаю, ймовірно, принесе користь, зокрема, азійським напрямкам. Однак це буде залежати від наявності та вартості авіаперельотів, візового режиму та обмежень, пов'язаних із COVID-19, в конкретних країнах. Так, до середини січня 2023 р. загалом 32 країни впровадили спеціальні обмеження на поїздки з Китаю, переважно в Азію та Європу. Ще один позитивний сигнал – це високий попит туристів із США, підкріплений посиленням долара США по відношенню до євро. Причому туристи із США подорожують не лише у межах власного, американського, регіону. Вони також традиційно відвідують країни Європи.

У 2023 р. зростають не лише туристичні потоки. У більшості напрямків було зафіксовано помітне зростання надходжень від міжнародного туризму, у деяких випадках вище, ніж зростання кількості прибуттів. Це пояснюється збільшенням середніх витрат на поїздку, що у свою чергу зумовлено не лише інфляцією (зростанням цін) та готовністю подорожуючих витратити більше в туристичних країнах, але й бажанням довше перебувати у цих країнах. Втім, економічна ситуація може у 2023 р. може внести серйозні корективи і спричинити, навпаки, скорочення туристичних витрат, коротші за часом і ближчі за відстанню подорожі.

Отже, тенденція до поліпшення ситуації в міжнародному туризмі безумовно є, але разом із тим залишається чимало питань стосовно майбутнього. Щодо найближчих перспектив, то попри традиційне ствердження про здатність туризму до швидкого відновлення, UNWTO припускає, що після закінчення пандемії потрібно буде від 5 до 7 років для повернення міжнародного туризму на втрачені позиції. Основні чинники, що гальмуватимуть відновлення міжнародного туризму, на думку експертів UNWTO – це: несприятлива економічна ситуація, зростання витрат на транспорт і засоби розміщення, невизначеність, зумовлена вторгненням РФ до України, обмеження на подорожі, низька довіра споживачів, триваюча пандемія [11].

Висновки. Таким чином, пандемія COVID-19 спричинила найбільшу з криз, яких зазнавав міжнародний туризм від початку своєї історії в середині 19 століття. Причиною є не лише власне небезпечна хвороба, а й безпрецедентні заходи безпеки, до яких змушені були вдаватися країни світу – закриття кордонів та жорсткі обмеження пересування. На сьогодні неоднозначність ситуації щодо завершення пандемії, невизначеність світової економіки та розв'язана Росією війна у центрі Європи, що помітно вплинула на міжнародні туристичні потоки в регіоні, а також відсутність досвіду настільки глибокого занепаду міжнародного туризму змушують дуже обережно прогнозувати його майбутнє. За таких умов повернення міжнародного туризму на рівень до пандемії COVID-19 не варто очікувати раніше 2024 р.

Список використаних джерел

1. Алієва-Барановська В. М. Міжнародний туризм [Текст] : навч. посіб.-довідник / В. М. Алієва-Барановська, І. І. Дахно. - К. : Центр учбової літератури, 2013. – 344 с.
2. Божидарнік Т.В. Міжнародний туризм: навчальний посібник / Т.В.Божидарнік- К.: ПАТЕРИК, 2019. – 312 с.
3. Великочий В. С. Міжнародний туризм [Текст]: навч. посібник для студ. спец. 8.14010301 "Туризмознавство" /В.С.Великочий, О.І.Дутчак, В.В.Шикеринець.– Ів.-Франківськ: Вид. Кушнір Г. М., 2015.– 254 с.
4. Клапчук В. М. Туризм і готельне господарство світу та України: історія та сучасний стан, тенденції і моніторинг [Текст]: навчально-методичний посібник /В.М.Клапчук, Л.В.Польова.– Ів.-Франківськ: Фоліант, 2013.– 408 с.
5. Ковальська Л.В., Чорна Л.В., Щука Г.П., Польова Л.В., Михайлюк В.В. Вплив COVID-19 на туризм 2020 // Географія та туризм, К., 2021. – Вип.61. – С.3-11.
6. Любіцева О.О., Смирнов І.Г. Проблеми розвитку туризму та гостинності в умовах пандемії COVID 19: світові та українські тенденції // Географія та туризм, К., 2021. – Вип.63. – С.3-15.
7. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник.– К.: Знання, 2008.– 661 с.
8. Пестушко В.Ю. Сучасні реалії міжнародного туризму та міжнародного туристичного бізнесу. MODERN INTERNATIONAL RELATIONS: CURRENT PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE. Collective monograph. LODZ – KYIV, 2021. – С.213-229.
9. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Міжнародний туристичний бізнес і логістика в туризмі: навч. посіб. У 2-х книгах. Кн. 1. Міжнародний туристичний бізнес. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. – 288 с.
10. The UNWTO Tourism Data Dashboard. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-dashboard>
11. UNWTO. Elibrary. URL: <https://www.e-unwto.org/>

References

1. Alieva-Baranovska V. M. International tourism [Text]: education. handbook / V. M. Aliyeva-Baranovska, I. I. Dakhno. - K.: Center of Educational Literature, 2013. – 344 p.
2. Bozhidarnik T.V. International tourism: study guide / T.V. Bozhidarnik - K.: PATERYK, 2019. – 312 p.
3. Velikochy V. S. International tourism [Text]: academic. study guide special 8.14010301 "Tourism Science" /V.S.Velikochy, O.I.Dutchak, V.V.Shykerinets.– Iv.-Frankivsk: Ed. Kushnir G. M., 2015. – 254 p.
4. V. M. Klapchuk Tourism and hotel industry of the world and Ukraine: history and current state, trends and monitoring [Text]: educational and methodological manual / V. M. Klapchuk, L. V. Poleva.– Iv.-Frankivsk: Foliant, 2013.– 408 p.
5. Kovalska L.V., Chorna L.V., Shchuka G.P., Poleva L.V., Mykhailiuk V.V. Impact of COVID-19 on tourism 2020 // Geography and tourism, K., 2021. – Issue 61. - P.3-11.
6. Lyubitseva O.O., Smirnov I.G. Problems of tourism and hospitality development in the conditions of the COVID 19 pandemic: world and Ukrainian trends // Geography and tourism, K., 2021. – Issue 63. - P.3-15.
7. Malska M.P., Antonyuk N.V., Ganych N.M. International tourism and the sphere of services: Sub-handbook. – K.: Znannia, 2008. – 661 p.
8. Pestushko V.Yu. Modern realities of international tourism and international tourism business. MODERN INTERNATIONAL RELATIONS: CURRENT PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE. Collective monograph. LODZ - KYIV, 2021. - P.213-229.
9. Smirnov I.G., Lyubitseva O.O. International tourist business and logistics in tourism: training. manual In 2 books. Book 1. International tourist business. - Kyiv: Li-ra-K Publishing House, 2022. - 288 p.
10. The UNWTO Tourism Data Dashboard. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-dashboard>
11. UNWTO. Elibrary. URL: <https://www.e-unwto.org/>

Надійшла до редколегії 25.04.2023
Прийнята до друку 23.06.2023